
PRVNÍ PRAŽSKÁ DEFENESTRACE

Petr Čornej

KAROLINUM

První pražská defenestrace

Krvavá neděle uprostřed léta

Petr Čornej

Recenzovali:

prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Mgr. Robert Novotný, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Praha 2024

Redakce Václav Hozman

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Obálka a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, přepracované

V Nakladatelství Karolinum vydání první

Obálka: Ludvík Kohl: K českým dějinám – Defenestrace, 1788,

pero-tuš, papír, 357 × 515 mm, Národní galerie v Praze, inv. č. K 32721

Strana 3-4: Novoměstská radnice – vstupní gotická síň zbudovaná roku

1412, současný stav, foto: Oto Palán

Strana 5: Júdit s uťatou Holofernovou hlavou, Státní oblastní archiv

Třeboň, rukopis A2, Bible litoměřicko-třeboňská, titulní list

© Univerzita Karlova, 2024

© Petr Čornej, 2024

Cover photo © Národní galerie v Praze, 2024

ISBN 978-80-246-5945-9

ISBN 978-80-246-5974-9 (pdf)

ISBN 978-80-246-5975-6 (epub)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Inspirace /11

EXPOZICE: 11. července 1415 – 20. ledna 1417 /17

Dva listy z Kostnice /19

Svaz husitské šlechty /25

Pražská „česká obec“ /32

„Dušičkový“ převrat /40

Královi milci, vrátní a důvěrníci /47

Zápas s koncilem /54

KOLIZE: 21. ledna 1417 – 25. února 1419 /59

Spojení elity: Čeněk z Vartenberka a pražská univerzita /61

„Druhý Nero“ /73

Nástup radikálů /79

Zikmundův šach /84

KRIZE: 26. února – 29. července 1419 /89

Úskalí kompromisu /91

Jarní Praha /99

Poutě na hory /109

Příčiny vzpoury /115

PERIPETIE: 30. července 1419 /125

Den D /127

Znak – význam – smysl /141

Spor o interpretaci /149

KATASTROFA: 31. července 1419 – 15. května 1420 /157

Václavova kapitulace /159

Revoluce jako slavnost /164

Setkání se Zikmundem /170

Postskriptum /182

Poznámky /184

Výběr z pramenů a literatury /205

Seznam zkratk /229

Seznam vyobrazení /231

Summary /235

Jmenný rejstřík /236

*Našim politikům,
aby si uvědomili, jak mohou dopadnout.*

Inspirace

V neděli 17. července 1418 se spiklenci shromáždili v novoměstském kostele sv. Klimenta. Svůj plán již dříve promysleli a připravili. Teď se jen potřebovali ujistit, že od chystaného činu neustoupí. Nedávno vybudovaná svatyně byla vhodným místem k stvrzení přijatých závazků i k navození povznášející nálady před krvavým dílem, které je čekalo. Všichni se vyzpovídali knězi, jehož do utajené akce zasvětili a od kterého následně obdrželi rozhřešení. Poté přistoupili k svatému přijímání. Před vlastním svědomím i před Bohem byli nyní čistí. Zbývající nedělní čas jim plynul zvolna, rytmitizován pocity nedočkavosti, napětí i obav. Událost, jež záhy vstoupila do dějin, měla vyhlížet jako spontánní výbuch nespokojenosti. Nikdo ze spiklenců asi nezamhouřil oči. Hned za úsvitu znovu zamířili, tentokrát skrývajíce své zbraně, do kostela sv. Klimenta, aby tu společně vyčkali na smluvený signál.

Na prahu pondělního rána 18. července (byl právě den sv. Arnulfa) se na předměstí ozval táhlý zvuk pastýřského rohu, znamení, že je čas vyhnat dobytek na pastvu. Pro spiklence, mezi nimiž převažovali řezníci, soukeníci, nožíři, ševci, zedníci, koláři i příslušníci dalších cechovních řemesel, to byl povel k útoku na radnici. Pyšná budova na rynku neodolala ataku desítek mužů, k nimž se přidávali další a další. Bednář Jakob Kreuzberg vyvrátil dveře od radniční věže, na níž vzápětí sládek Matthäus Hengesweib rozhoupal zvon. To už byla celá Vratislav na nohou. Představitelé městské samosprávy, kteří se dostavili do úřadu, rozpoznali hrozící nebezpečí příliš pozdě. Z radniční místnosti v přízemí zmateně prchali po úzkém schodišti do kaple. Poté, co se útočníkům, ozbrojeným oštěpy, noži, dýkami a meči, podařilo vyломit mříž od branky, pochopili, že je zle. Utěšovat se snad mohli jen vzpomínkou na 15. září 1406, kdy vzbouřence uklidnila okamžitá rezignace městské rady. Relativně pokojný scénář se však neopakoval.

Zatímco radniční prostory obsadil rozvášněný dav, vůdcové rebelů vyčítali dopadeným konšelům, členům městského soudu i obecním starším provinění, jimiž poškodili celou Vratislav. Na prvním místě to bylo bezohledné vypsání nových daní, motivované snahou urychleně naplnit městskou pokladnu, dále neochota přihlížet k zájmům řemeslnictva i neoprávněné uvěznění několika obyvatel. Slova „obžalovaných“ nikoho nezajímala.

Šest mužů odvěkli ozbrojení povstalci z radniční budovy k pranýři. Tady purkmistr Nikolas Freiberg, členové městského soudu Hans Sachsen, Heinrich Schmieden a Johann Stille, někdejší konšel Nikolas Fäustling i bývalý městský soudce Nikolas Neumarkt nedobrovolně poklekli. O hlavy je údajně připravil meč, který kdysi městu daroval římský císař a český král Karel IV. Ještě vypjatější a srdceryvnější výjev nabídl usmrcení Johanna Megerleina. Nešťastník se schoval pod střechou radniční věže, leč neunikl slídivé pozornosti svého příbuzného Georga Rathburga, profesí ševce. Rozlíčený obuvník bratrance dopadl, přemohl a poté svrhl z okna mezi přihlížející vzbouřence, kteří těžce zraněného muže ubili na Rybném trhu oštěpy. To vše praví pozdní, ale podrobnostmi překypující pramen.¹

Ačkoliv rabování na radnici trvalo celých pět dní, podařilo se ve městě udržet pořádek, zabránit loupežím i dalším násilnostem. Zločinecký polosvět a vratislavská „ulice“ nedostaly příležitost, aby se na povstání přiživily. Je to neklamný důkaz, že převrat byl dokonale zorganizován a jeho strůjci si nad průběhem dramatického dění udrželi kontrolu. Zřejmě jim napomohla i prameny zamčená okolnost. Většina vratislavských obyvatel s počínáním rebelů se vši pravděpodobností sympatizovala.

Výraznější škodu utrpěla pouze radnice. Povstalci vypálili masivní truhlici a v ní uložené listiny roztrhali, propíchali či odnesli.² Z dalších truhel zmizely peníze, rebelové se zmocnili též zbraní i zbroje a propustili vězně, mezi nimi zřejmě několik lidí vsazených do žaláře kvůli nesouhlasu s vypsáním nových daní. Svými kroky tak dali najevo, že negují právní situaci, již považovali za špatnou a kterou hodlali změnit. Sedm zabitých stačilo, aby veřejnost získala dojem, že hlavní viníky neutěšených poměrů stihla zasloužená odplata. Přívržence staré městské vlády pak mimosoudní exekuce vyděsila a strach jim zavřel ústa. Ostatně sedmičku středověk

Obr. 1 Vratislavská radnice – stav v 19. století

pokládal za dokonalé číslo, navozující představu úplnosti a boží přízně. Zásadním předpokladem pro nastolení nového a spravedlivějšího pořádku byla celková personální obměna hlavních městských úřadů.

Ve Vratislavi se městská správa tradičně opírala o dva orgány. Nejvyšším byla městská rada (čítající 8–12 osob), druhým pak městský soud složený zpravidla z 11 členů a radě fakticky podřízený. Hlavní zastoupení v radě i v městském soudu měly ve Vratislavi tradičně patricijské rodiny, elita nejbohatších měšťanů, kteří mezi sebe nechtěli nikoho pustit, i když čistě teoreticky mohl do rady kandidovat každý obyvatel usedlý ve městě. Tato situace budila již od sklonku 14. věku nespokojenost početného řemeslnictva, domáhajícího se většího podílu na správě mimořádně bohatého města. Nepokoje a vzpoury se opakovaly téměř v každém desetiletí (1388, 1390, 1406), aniž se poměry – navzdory usnesením vyhrazujícím řemeslníkům pevně určený počet míst v radě – výrazněji změnily.³ Vše vyvrcholilo v červenci 1418, kdy bezprostřední záminku k násilnému převratu zavedla nespokojenost s vypsáním nových daní a způsobem jejich výběru. Skutečné pohnutky povstání byly ovšem hlubší, zvláště snaha zlomit hegemonii tradičních vládců města a rozšířit okruh lidí v klíčových městských orgánech jak o patricije, kteří se k výkonu funkcí zatím nedostali, tak o řemeslníky, zejména členy významných cechovních korporací.⁴ Prim mezi nimi hráli řezníci, ve středověkých městech početné a dobře organizované řemeslo. Zřejmě druhotné byly důvody etnické. Humanista Bartel Stein nazval se stoletým odstupem kostel sv. Klimenta víceméně svatyní „Poláků a rybářů“,⁵ avšak personální obsazení vratislavské rady i městského soudu po převratu ukazuje, že slezskému centru nadále politicky dominovalo německé etnikum.⁶ Steinova slova berme proto jako nadsázku intelektuála, s pohrdáním se distancujícího od prostých obyvatel vratislavského Nového Města.

Snahy řemeslníků získat větší podíl na řízení městské obce nebyly žádným vratislavským specifkem. Politické a sociální pnutí mezi patriciátem a řemeslnictvem, ústící v otevřené konflikty, bylo v období pozdního středověku příznačné pro celou řadu velkých měst, zejména v německých oblastech říše, v severní Itálii, Francii i v nynější Belgii. Vratislav, jakkoliv její měšťanské vrstvy byly převážně německé, ležela ovšem ve Slezsku,

začleněném ve 14. století do svazku zemí Koruny české. V rámci teritoriálně roztržštěného Slezska i celého českého soustátí zaujímal město jedinečnou pozici. Bylo nesporně nejvýznamnějším obchodním střediskem, situovaným na křižovatce dálkových kupeckých tras směřujících ze západní Evropy na Krakov a z podunajské Vídně k Baltu. Počet zdejších obyvatel se blížil dvaceti tisícům, což z Vratislavi činilo středoevropské velkoměsto. V rámci Koruny české jí v žebříčku lidnatosti patřilo druhé místo, hned za Prahou. Kromě toho bylo největší slezské město biskupskou metropolí a sídlem tří kapitul, umístěných v církevním okrsku na pověstném Tumském ostrově.⁷ Povstání, jež v červenci 1418 vypuklo, mohlo tudíž mít závažné důsledky nejen pro město samotné.

Tento rozměr si dobře uvědomovali také organizátoři převratu. Zvláště ožehavá byla reakce českého krále Václava IV., pod jehož přímou vládu Vratislavské knížectví i s městem Vratislaví spadalo. Zájmy českého panovníka a Koruny české tu zastupoval vratislavský hejtman, jímž byl od roku 1413 Jindřich Lefl z Lažan, známý jako ochránce Jana Husa.⁸ I když se ani pan Jindřich vratislavským problémům soustavněji nevěnoval, vyvstávalo reálné nebezpečí, že Václav IV. bude převrat hodnotit jako vzpouru proti panovnickému majestátu, neboť obsazení vratislavské městské rady náleželo do jeho kompetence. Královo chování bylo sice v mnoha ohledech nepředvídatelné, z některých náznaků se však dalo usuzovat, že rebelové uspějí a město samo vyvázne bez větší pohromy. Sepětí Vratislavska s Prahou se po roce 1410 uvolňovalo a Václava IV. trápila především neklidná situace v Čechách. Pokud spiklenci s oběma okolnostmi skutečně počítali, byla jejich úvaha správná.⁹

Král, který Vratislav naposledy navštívil koncem roku 1408, výsledky převratu akceptoval. Dne 10. srpna 1418 (tedy nikoliv v Popelčnickém středě, kdy se vratislavští konšelé tradičně ujímali úřadu) ustanovil podhejtman Vratislavského knížectví Hans Wiltperg s panovníkovým souhlasem novou městskou radu i městský soud. V radě nezasedl žádný z měšťanů zastávajících konšelský úřad ve dvou předchozích obdobích. V čele orgánu se ocitl starý a šedivý Heinrich Gürteler, doložený jako člen rady už v roce 1380, městský soud pak řídil Nikolas Büttner, oba byli původem z patricijských rodů. Většina ostatních konšelů a soudců patřila mezi *homines*

novi. Naděje cechovních řemeslníků v početnější zastoupení, které jim formálně garantovaly starší úmluvy z roku 1390, se naplnily jen zčásti. V obou sborech získali převahu patricijové stojící na počátku politické dráhy.¹⁰ Za jejich náhlým vzestupem tušíme zájmy vlivných rodů Dompnigů a Neisserů, kteří se do povstání otevřeně nezapojili, ale se spiklenci prý utajeně spolupracovali. Ke klíčovým rozhodnutím nových radních náležel spravedlivější rozpis mimořádné daně. Její vybírání v průběhu roku 1419 střežila osmičlenná komise, složená ze čtyř patricijů a čtyř řemeslníků.

Král Václav oficiálně posvětil změnu poměrů ve slezské metropoli listinou vydanou s určitým zpožděním. Čteme na ní i jména panovníkových předních rádců a důvěrníků, konkrétně Jana Sádla ze Smilkova, Mikuláše Chudého z Lobkovic, Jana z Kostelce, řečeného Sekretář, a podkomořího Jana Bechyně.¹¹ Vítězství povstalců, kteří českému panovníkovi museli zaplatit vysokou pokutu, bylo nyní úplné a nezpochybnitelné. Slavný francouzský kronikář a spisovatel Jean Froissart se úspěchu vratislavské vzpoury nedožil. Rozhodně by ji však zařadil do série velkých městských revolt, které se znepokojením sledoval a v nichž spatřoval gigantické zločinné spiknutí proti odvěkému pořádku...¹²

EXPOZICE

11. července 1415 – 20. ledna 1417

Dva listy z Kostnice

S listem králi Václavovi si litomyšlský biskup Jan, obdařený přízviskem Železný, dával načas. Neslušelo se, aby jej napsal hned v den potupné smrti Jana Husa. Neslušelo se, aby už v první větě zazněl triumfální tón člověka, na jehož slova došlo. Neslušelo se, aby dal v psaní okázale najevo, jak velice si koncil cení litomyšlského biskupa, jediného skutečně významného českého preláta nekompromisně bojujícího proti jedu wyclifského kacířství. Proto jistou dobu vyčkával a pera se chopil až 11. července, sto hodin poté, co popel, ve který se proměnilo tělo betlémského kazatele, pohltily vody Rýna.¹³ Neslušelo se, aby začal právě touto událostí. Vznětlivý český panovník by takový úvod oprávněně pokládal za provokaci. A kdoví, zda by list vůbec dočetl.

Biskup znal svého krále, byli přibližně stejně staří a kdysi se přátelili. Ale časy, kdy pražský rodák Jan, syn významného měšťana Starého Města pražského Hány mladšího Beneschauera a Anežky Litoměřické, patřil do okruhu lidí blízkých Václavu IV., byly dávno pryč. Ano, pyšnil se členstvím v rytířském dvorském řádu, který panovník založil a jehož symbolem byla pověštná točenice. Avšak prudká roztržka mezi Václavem IV. a arcibiskupem Janem z Jenštejna jej v roce 1393 přiměla, aby se celou svou osobností postavil na stranu duchovní moci a ze všech sil pracoval pro dobro církve. Prospěch církve měl na mysli také na počátku 15. století, kdy podpořil uherského panovníka Zikmunda při jeho energickém zásahu do českých záležitostí i tvrdém postupu proti králi Václavovi. Jednu chvíli to dokonce vypadalo, že jej Zikmund prosadí na pražský arcibiskupský stolec. Vztahy mezi ním a Zikmundem Lucemburským zůstaly i poté výborné. V Kostnici je oba muži upevnili natolik, že byl Jan považován za Zikmundova spojence. O důvod víc, aby Václav IV. sebevědomého preláta nenáviděl.¹⁴

Ano, Jan znal svého cholerickeho krále, a proto mu nejprve naservíroval zprávu o příjezdu italského knížete Carla Malatesty, který 4. července oznámil kostnickému koncilu úlevnou novinu. Papež Řehoř XII. se vzdal svého úřadu. Z pohledu vrcholného církevního sněmu, jehož cílem bylo odstranit papežské schisma, přinutit všechny tři stávající papeže k rezignaci a v součinnosti s kardinálským kolegiem zvolit jediného a obecně uznávaného Svatého otce, to byl důvod k radosti. Cesta k organizačnímu sjednocení západokřesťanské církve se otvírala i proto, že další z bývalých papežů, Jan XXIII., dlel v internaci pod dozorem rýnského falekraběte Ludvíka. Nyní zbývalo jen přimět k abdikaci Benedikta XIII. Nezáviděníhodný a náročný úkol vzal na sebe sám římský a uherský král Zikmund Lucemburský, obratný politik, jehož autoritě vděčil koncil za své svolání i konání.¹⁵ Hle, jaká naděje se před křesťanstvem otevírá! Římská církev, již vbrzku sjednocená moudrými kroky koncilu, vedeného a řízeného Duchem svatým, se bude moci konečně soustředit na odstranění chyb a nedostatků, tolik tížících učené i prosté věřící. Na pouhých několika řádcích biskup Jan umně postihl dva hlavní problémy, jimiž se kostnický synod zabýval. Sjednocení a reforma katolické církve zajímaly doslova celou Evropu.

Teprve nyní nadešel vhodný okamžik, aby se dostal k vlastnímu jádru sdělení. Zdánlivě prost osobního zaujetí a jakoby mimoděk suše konstatoval: „Takéť sú v tuto sobotu odsúdili mistra Hus i s jeho učením i s Wiklefovým, takže jest upálen i s knihami svými; a Jeronýma toho nynie pokúšejí, a kterak s tiem skonajú, toť sě T/vé/ M/ilosti/ neutají.“¹⁶ Koncil tak dal zřetelně najevo, že o věroučných otázkách a způsobech nápravy církve může rozhodovat výhradně vrcholný církevní orgán. Pro kostnický synod bylo naprosto nepřijatelné, aby reformu institucionální církve prováděla, jak kdysi navrhoval anglický myslitel John Wyclif, světská moc, ať již reprezentovaná panovníkem, nebo šlechtou, a aby si správný výklad božího zákona jako nejvyšší normy křesťanského života osobovali jednotlivci typu Jana Husa, jeho přítele Jakoubka ze Stríbra, ne-li přímo laičtí nedouci. Kdyby k tomu došlo, zřítela by se nejen vertikálně budovaná stavba církevního organismu, ale v anarchii by se ocitla celá křesťanská společnost. Po zhroucení autority duchovní moci by zákonitě nastal úplný

rozvrat odvěkého řádu. Naštěstí je tu koncil, který se rozhodl tomuto nebezpečí čelit a je na nejlepší cestě dosáhnout svých cílů.

Biskup Jan nepochyboval, že stojí na správné straně. Králi sice otevřeně nepředhazoval podporu Husovy skupiny, těšící se sympatiím významných osobností pražského dvora, včetně panovníkovy manželky Žofie Bavorské, i předních šlechticů, kousavý tón si však neodpustil. Byla by škoda, upozorňoval prelát, kdyby koncil pojal podezření, že „T/vá/ M/ilost/ s Husí držela“. ¹⁷ Pisatel spolu s Janem Názem, Štěpánem Pálčem a Kunšem ze Zvole učinili vše pro to, aby takové domněnky vyvrátili (i když dobře věděli, že se Jan Hus běžně stýkal s lidmi na pražském panovnickém dvoře; několik písemností jej dokonce uvádí jako králova, resp. královnina kaplana). ¹⁸ Přesto by bylo nejlepší, pokračoval biskup, kdyby Václav IV. zamezil neopodstatněným dohadům vysláním oficiálního poselstva, jímž by se veřejně přihlásil k linii koncilu „jako jiní králi...“ ¹⁹ Byl to přesně mířený úder, neboť již od času římského císaře Fridricha II. měl každý křesťanský panovník povinnost pronásledovat ve své zemi kacířství i kacíře. Jaké štěstí, psal Jan Železný, že Václav neintervenoval v Husův prospěch jako čeští a moravští šlechtici. Koncil jim to má nyní za zlé. Autor listu ovšem věděl, která bije. Ani na chvíli nepochyboval, že jej v Čechách i na Moravě považují za jednoho z viníků Husova odsouzení a upálení. Projevil proto obavy o osud svého litomyšlského biskupství a žádal panovníka, aby toto „chudé zádušie“ nedovolil „hubiti“, tedy aby zabránil případným útokům husitské šlechty na biskupské statky. ²⁰

Jan Železný byl politický realista každým coulem. Na jedné straně vyvíjel soustředěný tlak na krále Václava, kterého se snažil donutit k otevřené podpoře koncilu, současně si však o poměrech v českých zemích nedělal velké iluze. Kdyby Hus odvolal, mohlo vše vyhlížet jinak. Hnutí spojené s jeho jménem by se z tak silného úderu nevzpamatovalo a rychle by zmizelo v dějinném propadlišti. Jan Hus ale vytrval. Čtyři týdny od posledního veřejného slyšení vzdoroval přemlouvání a nabídkám, jež mu v žaláři předkládali zástupci koncilu. Nekonečně dlouhé čtyři týdny se v horečnatých úzkostech, do nichž občas probleskl paprsek naděje, upínal k příkladu umučených světců, ještě více jej ale posiloval vzor nejvyšší, obětí Kristova. Členové Husova doprovodu mistra nijak nepřemlouvali

a ponechávali na jeho úvaze, zda zvolí odvolání, nebo smrt v plamelech.²¹ S ohledem na rozsah hnutí, které pod vedením pražské univerzity a vlivných šlechticů hodlalo v Čechách a na Moravě uskutečňovat Husův reformní program v praxi, tušili, že kapitulace před koncilem by dosavadní domácí směřování zvrátila. A to si nikdo z Husových přívrženců nepřál. Věci již zašly i v politické rovině příliš daleko. Zachránit, povzbudit i posílit husitský koncept nápravy církve a křesťanstva mohla paradoxně jen Husova mučednická smrt.

Ze stejného důvodu – a samozřejmě i kvůli upevnění vlastní autority – si ji koncil nepřál a oddaloval ji, pokud to šlo. Pro evropské veřejné mínění by jistě nebylo dobrou vizitkou, kdyby obecný synod, shromážděný ve jménu reformy církve, poslal na hranici reformního myslitele snažícího se odstranit existující nešvary, i když způsobem pro koncil nepřijatelným. Představitelé vrcholného církevního sněmu museli navíc přihlížet k zájmům svého světského ochránce, krále Zikmunda Lucemburského. Z kuloárů asi už věděl, že Václav IV. je již nějaký čas v podstatě impotentní a žádného legitimního potomka se svou již téměř čtyřicetiletou manželkou Žofii nezplodí.²² Zvyšovala se tak Zikmundova naděje, že o sedm let staršího nevlastního bratra přežije a dědičným právem legitimně získá Svatováclavskou korunu. Jako budoucí český král si nehodlal znepřátelit významnou složku české i moravské šlechty a řadu královských měst, jež se pro Husovy myšlenky nadchla. Ostatně některé body husitského programu, zejména názor o právu světské moci přinutit klérus k řádnému životu a k náležitému plnění pastýřské péče o spásu věřících, mu nebyly proti mysli. V Uhrách již před časem postavil vysoké církevní hodnostáře pod svou kontrolu a sám víceméně rozhodoval, zda papežská nařízení budou platit i na uherském teritoriu. Zdar koncilu a odstranění papežského schismatu ovšem považoval za prioritu, nesrovnatelně významnější než Husův případ. Tak se stalo, že život pražského mistra, který odmítl i relativně vstřícnou odvolací formuli a opakovaně se obracel ke Kristu jako nejvyššímu, nejspravedlivějšímu a nejdokonalejšímu soudci, skončil 6. července 1415 na hořící hranici. Prozíravější předáci koncilu a král Zikmund z drastického řešení žádné uspokojení neměli. Uvědomovali si, jak prudkou reakci v českých zemích jejich rozhodnutí vyvolá. Ustoupit ale již nemohli.²³

Obr. 2 Kostnice na konci 15. století – vyobrazení v *Liber chronicarum*

Co jim nevyšlo s Husem, zkusili s jeho přítelem a spolupracovníkem Jeronýmem Pražským, který se v kostnickém vězení ocitl v důsledku vlastní neopatrnosti. Výmluvný filosof, známý působením na univerzitách v Paříži, Kolíně nad Rýnem, Heidelbergu i v Praze, učenec, jenž poznal Palestinu i Litvu, podlehl útrapám krutého žaláře a své názory k úlevě koncilu odvolal.²⁴ Politický i propagandistický efekt byl v porovnání s případným odvoláním Husovým podstatně nižší, leč nezanedbatelný. Z listu, který mistr Jeroným 12. září 1415 adresoval moravskému zemskému hejtmanovi Lackovi z Kravař, nejpřednějšímu z husitských šlechticů, jasně plyne, kdo mu vedl ruku. Příznává, že „mnohoť jest se mnú velikých mistrův pracovalo, a nemohliť se mnú hnúti [...]. A kdyžť sú mi dány byly ty kusy jeho [rozuměj Husovy články – pozn. P. Č.] k ohledání, pro kteréžto jest potupen, ohledav je velmi pilně a rozmítav v rozumu i sem i tam ne s jedním mistrem, úplně sem to shledl, že z těch kusuov někteří jsú kacířští, někteří bludní, a jiní spůsobiví k pohoršení a škodliví [...]. A protož nemohuť říci jinak spravedlivě, než žeť jest nebožčiček mnohé kusy psal bludné a škodlivé; a já, který sem byl přítel jeho i svými usty obránce ctí jeho na vše strany, shledav toho, bluduov těch nechciť obránce býti, jakož sem také dobrovolně vyznal přede vším sborem v širších slovích.“ Život plodí paradoxy. Den před tím, než Jeroným napsal list panu Lackovi, vydala pražská univerzita veřejné osvědčení o počestnosti sou-

kromého života Jana Husa, o jeho horlivosti v duchovní správě a o stálosti ve víře. Obdobný názor vyslovila také o svém členu mistru Jeronýmovi, domnívající se, že jej už stihl osud Husův.²⁵

Jeronýmovo zřeknutí se vybraných wyclifsko-husovských článků na zasedání koncilu 11. a znovu 23. září i jeho list adresovaný náčelníkovi hutské šlechty (psaní stejného obsahu zaslal asi též Čěnkovi z Vartenberka a Bočkovi z Kunštátu) ale situaci v českých zemích nezklidnily. Z Jeronýmova listu mezi řádky vyplývalo, že své odvolání učinil zlomen fyzickým utrpením i vstřícnými kroky některých kardinálů (zvláště Francesca Zabarely a Pierra d'Ailly). Rovněž to byl důvod, proč koncilu mistrovo stanovisko nestačilo. Na svobodu Jeronýma nepropustil a nadále jej věznil, byť v snesitelnějších podmínkách. Především však potřeboval držet pražského bouřliváka pod zámek jako rukojmího, jehož prostřednictvím mohl alespoň do jisté míry ovlivňovat poměry v Čechách a na Moravě. Jeroným sice napsal Lackovi z Kravař, ale krále Václava, královnu Žofii a pražskou univerzitu o svém odvolání neinformoval, i když to koncil od něho vyžadoval. Zatvrdelí protivníci wyclifsko-husovských názorů proto pochybovali o upřímnosti Jeronýmova postoje a chystali proti němu novou žalobu.²⁶ Kardinály Francesco Zabarellu, Pierra d'Ailly a Giordana Orsiniho, prosazující mírný přístup, označovali za osoby podplacené kacíři a králem Václavem, o jehož pohádkových pokladech si vzrušeně šuškala celá Evropa.²⁷

Svaz husitské šlechty

V čase, kdy Jeroným formuloval list panu Lackovi a zmiňoval se, že v Čechách a na Moravě propukla „drahná bůře“ kvůli Husovu upálení,²⁸ neznal ještě skutečný rozměr událostí, které zpráva o smrti betlémského kazatele vyvolala. Hus se stal v očích svých přívrženců mučedníkem, oslavovaným v písních, jež zdůrazňovaly svatost jeho života a ostře kritizovaly kostnický synod.²⁹ Propast mezi českým reformním hnutím a reformním koncilem se prohloubila a nikdo ji už nedokázal překlenout.

Ve vyostřené dějinné chvíli se proti postupu koncilu a na obranu umučeného mistra i vězněného Jeronýma Pražského ozval mocný hlas českých a moravských šlechticů zaujatých principy husitské reformy a dotčených kroky vrcholného církevního synodu. Nebylo to poprvé, kdy se představitelé české a moravské nobility chopili iniciativy. Učinili tak již 7. října 1414, když vyzvali Zikmunda Lucemburského jako dědice Českého království, aby se na koncilu přičinil o řádné slyšení mistra Jana a zajistil, že betlémský kazatel nebude „pokůtně pohaněn k hanbě jazyku [tj. národa – pozn. P. Č.] našeho i země české“.³⁰ V lednu 1415 následoval protest významné části moravské šlechty proti Husovu uvěznění,³¹ koordinovaně pak představitelé české i moravské šlechtické obce vystoupili na Husovu obranu 8. a 12. května 1415. Trpce si stěžovali na mistrovo pokračující žalářování i na královu neochotu propustit na svobodu „muže spravedlivého“.³²

Všechny tyto listy (poslední z nich údajně pečetilo 250 osob) apelovaly na Zikmunda jako dědice českého trůnu a hovořily v zájmu Koruny české (respektive české země) a českého národa, za jejichž politické reprezentanty a mluvčí se signatáři pokládali. Všechny rovněž obsahují pohružku, že nezajistí-li Zikmund Husovi na koncilu slíbené veřejné slyšení a jeho svobodný návrat domů, musí jako budoucí český král počítat s nedůvěrou

českých i moravských šlechticů. Pisatelé si však plně neuvědomovali – nebo nechtěli vidět – širší právní souvislosti Husova případu. Pověstný Zikmundův glejt sice zaručoval mistru Janovi svobodnou cestu do místa konání koncilu a zpět i volný pobyt v samotné Kostnici, leč pouze z hlediska civilního (světského) práva. Koncil se ovšem řídil právem církevním (kanonickým) a v místě svého působení přejímal i funkci inkvizice. Hus jako kněz a člen univerzity spadal jednoznačně do kompetence církevního práva, navíc od roku 1410 probíhal u papežské kurie jeho proces, v němž kostnický synod pouze pokračoval. Z čistě juridického nazírání tak byl Zikmund z obliga, protože ani v postavení čerstvě korunovaného římského krále a formálně nejvyšší světské hlavy západního křesťanstva nesměl zasahovat do sféry církevního práva.³³

Možná i proto slavný stížný list české a moravské šlechty, datovaný 2. září 1415 a protestující proti Husovu odsouzení, vyňal ze svých výtek „osobu nejjasnějšího panovníka a pána, pana Zikmunda, římského a uherského atd. krále, dědice a pána našeho milostivého, který, jak věříme a doufáme, jest v tom, co jest svrchu uvedeno, nevinn...“. Ostatně adresátem listu byl tentokrát celý kostnický koncil, jemuž rozhořčení šlechtici nehodlali odpustit lživé pošpinění „nejkřesťanštějšího Království českého a nejjasnějšího Markrabství moravského“, konkrétně usnesení, jimiž zavrhl wyclifsko-husovskou herezi. Křivdy však signatáři, mezi něž náleželi nejvyšší purkrabí pražský Čeněk z Vartenberka a moravský zemský hejtmán Lacek z Kravař, přenechávali Bohu a odvolávali se proti utrpěné újmě k budoucímu papeži, „kterého Pán Bůh postaví v čelo svaté církve jako jediného a nepochybného pastýře...“. Písemnost, již zřejmě formuloval Husův advokát mistr Jan z Jesenice, končila působivou proklamací, předznamenávající patos nadcházejícího ozbrojeného zápasu: „Ale bez zřetele k tomu, co bylo svrchu uvedeno, chceme hájiti a chrániti zákon Pána Ježíše Krista a jeho oddané, pokorné a vytrvalé kazatele až do vylití krve beze všeho strachu a nedbajíce ustanovení lidských tomu na odpor vydaných.“³⁴ K listu, respektive k jeho stejnopisům, bylo postupně přivěšeno 452 šlechtických pečeti. Zvláště oslnivě působily predikáty desítek českých a moravských pánů, převážně příslušníků starobyklých rodů. Kromě Smila a Jaroslava ze Šternberka, Hynka Krušiny z Lichtenburka, Půty z Často-

lovic, Heřmana z Landštejna, Jana staršího a Oldřicha Vaváka z Hradce tu čteme jména pěti členů vartenberského rodu, několika Valdštejnů, Kunštátů, pánů z Kravař i mnoha dalších osob. Do Kostnice protest doručil na samém sklonku roku 1415 pražský famulus vězněného mistra Jeronýma.

Čeští historikové dosud spíše jen rozpačitě oceňovali odvahu, s níž se čeští a moravští urozenci hrdě postavili vrcholnému orgánu katolické církve. Kostnický koncil se již na jaře 1415 dekretem *Haec sancta* prohlásil za nejvyšší (i papežům nadřazenou) církevní autoritu, a tudíž za kolektivního reprezentanta duchovní moci.³⁵ Husovi šlechtičtí přívrženci tak vědomě riskovali, že je koncil obviní z kacířství, obešle před svůj soud a následně exkomunikuje z církve. Couvnout však nemínili.³⁶

Naopak, hned 5. září 1415 založili na pražském sjezdu svaz, jehož cílem bylo zajistit svobodu kázání božího slova a zabránit platnosti soudních pŕhonů i klateb vydávaných církevními institucemi, s výjimkou biskupů sídlících v Čechách a na Moravě. Ale i tato poslušnost byla limitována. V případech, kdy by domácí biskupové chtěli „nás neb naše duchovenství [...] tisknuti pro slovo boží, neb zákon jeho“, projeví účastníci, původem vesměs z řad vyšší šlechty, odhodlání postavit se na odpor a svěřit výklad sporných záležitostí pražské univerzitě.³⁷ Litomyšlského biskupa Jana Železného, který se chystal na cestu do Čech, vybaven plnomocněním koncilu potírat husitské kacířství, nečekal věru lehký úkol.³⁸ V čele šlechtického husitského svazu, uzavřeného na dobu šesti let a rozhodnutého vzdorovat pŕhonům, klatbám i eventuální křížácké výpravě, stanuli nejvyšší purkrabí Čeněk z Vartenberka, moravský zemský hejtman Lacek z Kravař a Boček starší z Kunštátu a Poděbrad. I když závěrečné usnesení rozhodlo o obsazení vůdčího triumvirátu dvěma pány z Čech a jedním z Moravy, existovala ve vedení svazu fakticky parita, poněvadž Boček vlastnil statky v Čechách i na Moravě a byl plnoprávným členem obou zemských obcí. Tento stav odpovídal rovněž složení pětapadesáti signatářů, z nichž třicet pocházelo z Čech, ale několik z nich drželo část majetku také na moravském teritoriu.³⁹

Na otázku, proč byl svaz husitské šlechty založen až dva měsíce po Husově skonu, lze odpovědět jednoduše. Zhruba tři neděle trvalo, než se zpráva o tragické události na břehu Rýna rozšířila v českých zemích,